

BRUK PENGENE DINE SMART

Et hjelp-til-selvhjelpskurs
i personlig økonomi for flyktninger

Til veileder

Dette er et kort innføringskurs i personlig økonomi for nyankomne flyktninger. Kurset er beregnet å være en del av den grunnleggende kvalifiseringen for flyktninger, dvs. at det inngår i introduksjonsprogrammet. Denne veilederen er utarbeidet med tanke på at medarbeiderne ved flyktningkontoret holder kurset. Tema er **økonomisk planlegging og pengebruk**, samt **bruk av bank- og forsikringstjenester**.

Målsetting

- gi flyktningene en grunnleggende kompetanse i økonomistyring
- lære å sette opp budsjett i praksis og hva man må gjøre dersom budsjettet ikke er i balanse
- kjenne til hvordan norske dagligbanktjenester fungerer
- kjenne til hvorfor man bør forsikre seg og hvilke forsikringer som er nødvendige
- vite konsekvenser av ikke å gjøre opp for seg (inkasso og betalingsanmerkninger) og forsikringssvindel

Målgruppe

Flyktninger som har fått bosted i en kommune, uten særlige kunnskaper i økonomi. Det forutsettes at det lokale flyktningkontoret segmenterer målgruppen slik at gruppen passer til kurset. Flyktningene lever av introduksjonsstønad og har således svært begrenset inntekt. Pr år utgør stønaden 2G for de over 25 år og 2/3 G for de mellom 18 og 25 år. Målgruppens utfordring er m.a.o. å styre og ha kontroll over dagligøkonomien.

Omfang

En måte å gjennomføre kurset på kan være å la det gå over to uker, der man starter den første uken med en innføringsdel på to undervisningstimer á 45 minutter. Som avslutning på første del får deltakerne en hjemmelektur med praktiske oppgaver. Etter en uke har kurset en oppfølgende del på to undervisningstimer á 45 minutter med gjennomgang av den praktiske øvelsen, med refleksjon og diskusjon samt faglig påfyll.

Materiell

Sammen med dette veilederheftet til kursleder er det utarbeidet en enkel powerpoint-presentasjon. Der det i teksten står «Bilde og et nr», henvises det til pp-presentasjonen. Kursleder har PC med internett-tilgang. Det er også laget et lite deltakerhefte som inneholder et enkelt budsjettskjema samt noen råd og tips om personlig økonomi.

November 2017 / Finans Norge

Innhold

Del 1: Smart økonomistyring (2*45 minutter)

- Innledning (10 minutter)
- Om ulike typer inntekter og utgifter (10 minutter)
- Om noen banktjenester, ulike typer konti og renter (10 minutter)
- Hvordan kan du betale regninger? (10 minutter)
- Hvis du ikke betaler i tide? (15 minutter)
- Forsikring (10 minutter)
- Hvordan setter vi opp budsjett / prioriterer utgiftene (10 minutter)
- Hvor mye penger bruker vi i løpet av en uke? (15 minutter)

Del 2: Praktisk oppgave – bruk pengene dine smart (1 uke mellom del 1 og 3)

- Sette opp budsjett
- Undersøke og sammenligne priser

Del 3: Smart økonomistyring (2* 45 minutter)

- Månedsbudsjett, årsbudsjett og buffersparing (30 minutter)
- Hvordan håndterer du økonomiske fristelser? (20 minutter)
- Skatt (15 minutter)
- Et langsiktig mål - drøm (15 minutter)
- Avslutning (10 minutter)

Del :1 Smart økonomistyring

INNLEDNING (ca 10 min.)

Hva vil det si å drive smart økonomistyring?

Fortell først deltakerne hva som er målsettingen med kurset og hva de skal lære. Dette kurset er en enkel innføring i økonomisk styring og planlegging. Kurset forutsetter at deltakerne er aktive, fordi det er den beste måten å lære på. Vi skal derfor kombinere fakta med praktiske oppgaver.

Spør deltakerne om følgende:

1. Tenker du først og fremst at penger gir deg muligheter eller at pengene påfører deg problemer?
2. Er du opptatt av å spare mest mulig penger, eller vil du helst bruke pengene med en gang du får dem?

I dag skal vi snakke om hvorfor det er nødvendig å styre pengebruken, og hvordan vi kan gjøre det. Målet må være at du kan skaffe deg kontroll over pengene og hindre at pengene tar kontroll over deg. Det må være balanse mellom det som kommer inn og det som går ut. Budsjettet er et hjelpemiddel for å få til dette.

INNETEKTER OG UTGIFTER (ca 10 min.)

Spør deltakerne om følgende:

1. Hvilke(n) type inntekt(er) har du?
2. Hvilke utgifter har du?
3. Hva er en fast utgift?
Har du noen faste utgifter?
4. Hva er en variabel utgift?
Har du noen variable utgifter?
5. Er det noen utgifter som er mer nødvendige enn andre?
6. Hvis du får økonomiske problemer, er det noen utgifter du kan redusere eller kutte ut?

Fortell deltakerne at hvis man har økonomiske problemer, så er det ofte vanskeligere å gjøre noe med de faste enn med de variable utgiftene.

HER ER EN OVERSIKT OVER NOEN FASTE OG VARIABLE UTGIFTER:

UTGIFT	VARIABLE	FAST
Husleie		X
Lys/oppvarming/brensel	X	X
TV-lisens		X
Telefon / internett	X	X
Betaling for plass i barnehage/barnepark/fritidshjem		X
Forsikring		X
Kommunale avgifter (eiendom, renovasjon osv.)		X
Andre utgifter ifm barns aktiviteter	X	X
Månedskort og andre reiseutgifter	X	X
Abonnement (aviser og blader)		X
Kontingenter (fagforening, idrettslag, andre foreninger)		X
Mat, andre husholdningsartikler	X	
Oppussing/Vedlikehold, møbler	X	
Klær og sko	X	
Lege/Tannlege	X	
Ferier	X	
Gaver	X	
Drivstoff /vedlikehold av bil e.l.l.	X	
Tobakk og alkohol	X	
Restaurantbesøk	X	
Kino	X	
Andre fritidsaktiviteter	X	

Spør deltakerne om følgende:

Er det andre utgifter? Er det noen av disse utgiftene som det er lettere å redusere enn andre? Hvorfor?

Penger i reserve "i tilfelle..." Spør deltakerne hvorfor budsjettet ikke bør gå "butt i butt", dvs. at summen av inntekter og utgifter er like store. Inntektene bør i sum være litt høyere enn summen av utgiftene. Ellers kan man få vanskeligheter hvis noe uforutsett skjer (eksempelvis at vaske-maskinen ryker, en stor tannlegeregning e.l.). **Penger til slike ting bør man ha i bakhånd. Det er god økonomistyring.**

BANKTJENESTER (ca 10 min.)

Hva skal til for å skaffe seg bankforbindelse og tilgang til banktjenester?

For å bli kunde i en bank i Norge må du kunne fremvise gyldig legitimasjon. Du må også kunne forklare hva du skal bruke bankkontoen til. Mer informasjon om hvilke opplysninger banken må ha fra deg når du ønsker å åpne en konto og få tilgang til ulike banktjenester kan du lese om i vedlegget til dette heftet eller på nettsiden til Finans Norge: [Å bli bankkunde i Norge](#).

ØKONOMISK LIKESTILLING I NORGE

Fortell deltakerne at i Norge er kvinner og menn økonomisk likestilte i den forstand at begge har rett til å ha egne konti og betalingskort, dersom de ønsker det. Ektefeller har plikt til å gi hverandre de opplysninger som er «nødvendige» for å vurdere deres «økonomiske stilling». Dette står i ekteskapsloven. Bankene har taushetsplikt om kundenes forretningsmessige og personlige forhold, men i ekteskapsloven er det et unntak, og en ektefelle kan kreve slike opplysninger fra bankene. Det er regler for hva bankene kan gi opplysninger om, og mer informasjon om dette gis av bankene.

I et ekteskap/samboerskap er det viktig å dele ansvaret for økonomien, både når det gjelder å ha oversikt over inntekter og utgifter og være med på å betale utgiftene.

NOEN BANKTJENESTER OG ULIKE TYPER KONTI

- Brukskonto, buffersparing, langsiktig sparing
- Hvordan betale regninger
- Kortbruk/betalingsapper
- Lån (vi kommer ikke inn på lån i dette korte kurset)

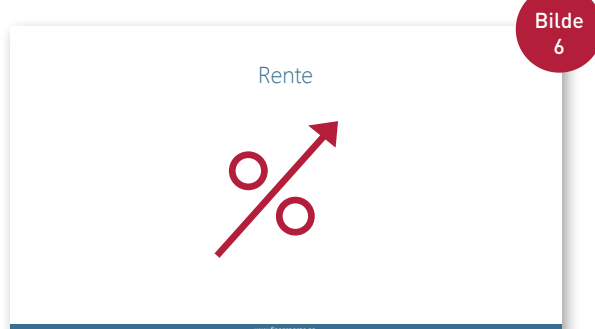
Ulike typer konti

Spør deltakerne om hvorfor det kan være smart å ha en egen brukskonto, en bufferkonto og en egen sparekonto. Fortell dem at det er fordi det er en fin måte å styre økonomien på:

- **Brukskonto** = brukes til dagligøkonomi
- **Bufferkonto** = her setter du av penger, dette er penger du har i reserve, i tilfelle du får en uforutsett utgift. Det kan også være smart å sette av penger på en bufferkonto til en regning som ikke kommer så ofte, for eksempel en gang i året.
- **Sparekonto** = dette er penger du setter av til sparing til et bestemt formål, gjerne litt mer langsiktig

HVA ER RENTE?

- Når du sparer penger i banken, får du rente på sparepengene dine.
Rente på sparepenger = inntekt på innskudd i banken.
- Når du låner penger i banken, må du betale rente av pengene du låner.
Rente på lån = utgift du må betale til banken.

HVORDAN KAN DU BETALE REGNINGER? (ca 10 min.)

I Norge er det blitt stadig mer vanlig å betale regninger ved å bruke nettbank og mobilbank, men det er også mulig å betale regninger via brevgiro. Minn deltakerne på at ubetalte regninger fort kan bli dyrt. Sjekk derfor datoen for når regningen forfaller, og betal innen fristen.

Det er mulig å inngå spesiell avtale om AvtaleGiro for å betale regninger.

AvtaleGiro

- regningene blir belastet direkte på kontoen din på forfallsdato
- passer for regninger som skal betales jevnlig, for eksempel strøm, telefon og lignende.
- det sendes et varsel til deg på e-post om hvilket beløp som skal belastes
- du har mulighet til å stoppe belastninger som du ikke er enig i – dette må skje i nettbanken eller mobilbanken
- regningene blir betalt «automatisk» og innen forfall
- du unngår å måtte betale ekstra (purregebyr etc) fordi du ikke har betalt regningen i tide.

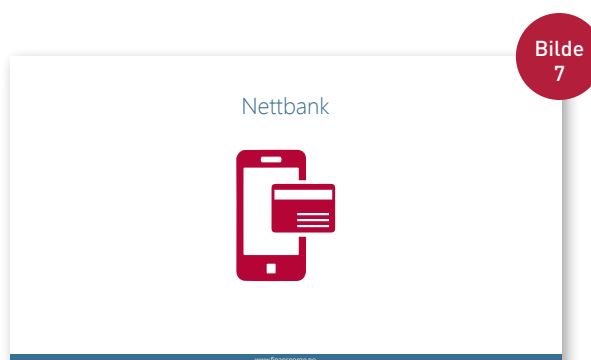
Nettbank

Via nettbanken kan du blant annet:

- se hvor mye penger du har på konto, kalt saldo
- se hvor mye penger du har brukt, hva du har brukt dem på og hvor mye penger du har fått inn på kontoen, kalt transaksjonsoversikt
- overføre penger til egne eller andres konti og betale regninger.

Via nettbanken kan du også inngå avtale om AvtaleGiro og eFaktura. Da sikrer man at regningene blir betalt i tide, og det er enkelt fordi man slipper å legge inn kontonr og KID-nr. Ved eFaktura bekrefter man regningen før den belaster kontoen.

Se vedlegget for mer informasjon om disse betalingstjenestene.

BETALINGSAPPLIKASJON/APPER

Den digitale betalingstjenesten Vipps er en tjeneste der man kan overføre penger enkelt via smarttelefonen i stedet for gjennom nettbanken eller i på et bankkontor. Konto og mobilnummer kobles til hverandre, og man kan betale til mottakers telefonnummer i stedet for kontonummer. Betalingen gjøres via mobil-appene til de respektive betalingstjenestene. Man må ha etablert et kundeforhold i en bank før man kan bruke en slik tjeneste, og man må godkjennes, registreres og få identiteten sin verifisert før man blir kunde.

En betalingsapp lastes ned på din smarttelefon. Vis gjerne deltakerne en applikasjon på din egen telefon.

HVIS DU IKKE BETALER I TIDE? (ca 15 min.)

Spør deltakerne om de mener det er lett å miste oversikten over hvor mye man skylder. Er det lett å "glemme" eller å utsette betalingen av regninger? Hva tror de kan være årsakene til dette? Fortell at en betalingsutsettelse får økonomiske konsekvenser, og at dere skal se nærmere på hvilke.

Ta først en kort gjennomgang av inkasso og betalingsanmerkninger, og gi en beskrivelse av hva som skjer når man ikke betaler:

- Hvis du ikke betaler gjelden din innen fristen, vil det i første omgang påløpe ekstrakostnader (i forbindelse med inkasso) og i ytterste konsekvens vil du få en betalingsanmerkning.
- Betalingsanmerkningene blir registrert hos kredittopplysningsbyråer, og for eksempel banker ønsker i de fleste tilfeller ikke å gi deg lån dersom du har en eller flere betalingsanmerkninger. Du vil heller ikke få etablert et mobilabonnement, og vil kunne få problemer med å inngå leiekontrakter. I de fleste tilfeller stammer betalingsanmerkningene fra utestående inkassosaker.
- Når et kredittopplysningsbyrå mottar melding om betalingsanmerkning fra et inkassobyrå, er det pålagt å varsle deg om dette. Du har så en 14 dagers frist på deg til å protestere på anmerkningen.
- Anmerkningen skal slettes omgående når du har gjort opp for deg, eller som hovedregel uansett etter fire år. Etter fire år må inkassobyrået eventuelt igangsette nye rettslige skritt dersom det skal registreres ny betalingsanmerkning

Statistikken om betalingsanmerkninger viser at det ofte ikke er store beløp man skylder. Men som nevnt; liten tue velter stort lass. Det understreker hvor viktig det er å ha orden i økonomien.

Finn frem **inkassokalkulatoren** på Økonomilappen. Den viser hvor mye det koster å være forsinket med betalingen. Når man varierer antall uker med utsettelse, ser man at det skyldige beløpet vokser. Be dem tenke seg at de skylder et beløp som de legger inn i kalkulatoren.

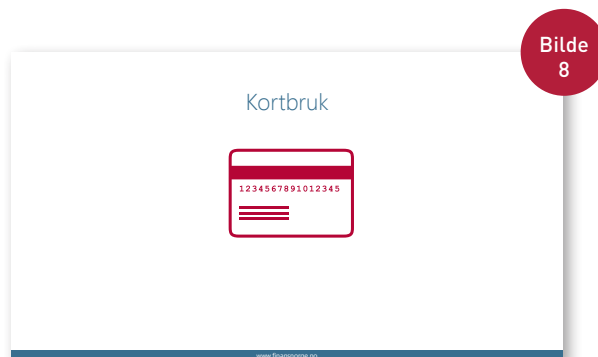
Spør deltakerne hva de bør gjøre hvis de merker at de mister kontroll med økonomien. Fortell dem at konsekvensene ikke bare dreier seg om økte kostnader, men understrek at hvis man har en betalingsanmerkning, så kan man få problemer med å få lån, kredittkort, mobilabonnement, forsikring og i noen tilfeller jobb. Det er mer informasjon om dette på **økonomilappen.no**.

Det viktigste rådet er at du tar kontakt med dem du skylder penger med en gang du ser at du ikke har penger til å betale. Sammen kan dere komme frem til en nedbetalingsplan. Den du skylder penger er gjerne positiv til dette så lenge du viser vilje til å gjøre opp for deg.

KORTBRUK

I Norge er det stadig mindre vanlig å bruke kontanter når man kjøper varer og tjenester i for eksempel butikker og på restauranter. I hovedsak finnes det i dag to typer kort:

Debetkort og **kredittkort**. Vis deltakerne bankkortet ditt, og et kredittkort. Et vanlig betalingskort (debetkort) er knyttet til lønns- og brukskontoen din. Med et kredittkort får du en kreditt, eller et lån fra kortselskapet. Dermed får du mulighet til å betale for varer og tjenester med kortet uten nødvendigvis å ha penger på konto. Du får en regning fra kortselskapet i ettertid. Men betaler du ikke i tide, blir det å regne som et lån med høy rente. Vi går ikke nærmere inn på kortbruk her.

LÅN

I Norge er det slik at 8 av 10 bor i sin egen bolig. Boliger er dyrt i Norge, og de fleste må låne penger når de skal kjøpe bolig. Lån til bolig får man i banken. Husbanken har også gode låneordninger, gjennom startlån, som også kan være aktuelt etter hvert. Det er også mulig å ta opp forbrukslån, men det kan lett bli veldig dyrt. Man må aldri ta opp et forbrukslån dersom man ikke er sikker på at man har penger til å betale tilbake. Det fører for langt å gå inn på lånespørsmål i denne sammenheng.

FORSIKRING (ca 10 min.)

Spør deltakerne om de vet hva forsikring er og hvorfor vi må forsikre oss. Vet de hva konsekvensene er dersom vi ikke har forsikringer? Illustrer dette med et eksempel, for eksempel brann eller tyveri.

Her er noen nødvendige forsikringer:

- Hus
- Innbo
- Bil

Fortell deltakerne at offentlige erstatningsordninger ikke erstatter ting du taper ved brann og tyveri. Derfor er det ofte nødvendig å kjøpe egne forsikringer:

- Reiseforsikring, innboforsikring, uføreforsikring, bil – og motorsykkelforsikring osv.
- Mobiltelefon, hvitevarer, PC osv.

I utgangspunktet er forsikring frivillig, men det finnes **unntak**:

- Ansvarsforsikring for motorvogn er lovpålagt. Du får ikke registrert en bil hvis den ikke har ansvarsforsikring
- For enkelte reiser, aktiviteter og boligkjøp er det en forutsetning at du har forsikring
- Hovedregelen er at du bør forsikre deg. Dersom ulykken er ute er prisen du betaler i forsikring liten i forhold til de store kostnadene ved en ulykke.

Diskuter dette med deltakerne:

- Hvilke(n) forsikring(er) tror du at du trenger i din nåværende livssituasjon?
- Hva kan du gjøre for å sikre dine verdier slik at de ikke blir ødelagt eller stjålet?
Be deltakerne komme med forslag.

HVOR MYE PENGER BRUKER VI I LØPET AV EN UKE?

(ca 15 min.)

Målet med denne delen av kurset er å bevisstgjøre deltakerne om deres egen pengebruk, om nødvendigheten av å prioritere utgiftene, vurdere hva som er nødvendige utgifter og hva som kan være mindre nødvendige utgifter.

FAKTA OM BUDSJETT

Spør deltakerne om de vet hva et budsjett er

- Hvorfor er det smart å sette opp budsjett? Vis et eksempel
- Spør deltakerne om det er noen som bruker eller har brukt et budsjett

Budsjett er smart dersom man skal planlegge pengebruk, dersom man ønsker å spare til noe spesielt og for å unngå økonomiske problemer. Da er det smart å lage en økonomisk plan og sette opp et budsjett slik at man er godt forberedt og unngår fallgruver.

Spør deltakerne om hvor mye de tror at de og deres familie vil bruke i løpet av en uke på mat og dagligvarer.

- Hvor mye bruker de totalt i løpet av en uke?
- Hvor mye bruker de på 7 middager?

Det er mulig å lage budsjetteksempler som baserer seg på tall fra referansebudsjettet til SIFO, for en familie med barn og for en enslig voksen. Budsjettet kan lages ved hjelp av en egen **budsjettkalkulator** hos forbruksforskningsinstituttet SIFO. Man legger inn antall personer i husstanden og deres alder, så beregnes månedsbudsjettet.

- Del ut deltakerheftet med ukesskjemaet

Husk å ta med alle mat- og husholdningsutgifter i løpet av en uke. For å finne inntekten, tar du månedsinntekt og deler på 4.

Fortell deltakerne om hjemmeleksen

- I løpet av den neste uken skal dere gå i butikker og handle mat
- Før inn utgiftene du har hver dag og summer dem hver dag.
- Summer utgiftene dine etter en uke.
- Husk å ta med deg det utfylte regnskapet tilbake neste gang vi møtes.

UKESKJEMA (Utgiftene for hver dag i løpet av en uke)

UTGIFTSKATEGORI	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG	DAGS SUM	UKES SUM
Mat									
Husholdningsutgifter									
Transport									
Andre utgifter									
Sum utgifter per dag									
Sum utgifter per uke									

www.firastorge.no

Bilde
10

Del 2: Praktisk oppgave

HJEMMELEKSE

Med utgangspunkt i budsjettet som deltakerne har satt opp skal de handle mat- og dagligvarer i løpet av 1 uke.

Tilleggsoppgave:

Undersøke priser / sammenligne priser / er det ulike priser på samme produkt? Hvordan kan du være en smart forbruker?

UKESKJEMA (Utgiftene for hver dag settes inn i skjema og summeres)

UTGIFTER	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORS DAG	FREDAG	LØRDAG	SØNDAG		Dato inn	INNETEKTER	
 Husleie										Lønn	
 Mat og drikke										Ekstrajobb	
 Strøm										Barnetrygd	
 Forsikring										Bostette	
 Personlig pleie										NAV / sosial	
 Sport/fritid										Diverse	
 Transport										Inntekter (totalt)	
 Telefon											
SUM UTGIFTER PR. DAG									SUM UTGIFTER PR UKE	X4 = UTGIFTER PR MÅNED	
											→ -
											=
											TOTALT

Del 3: Smart økonomistyring

Deltakerne er tilbake til kurset etter at de har hatt praktisk hjemmeoppgave der de har fylt ut regnskap over sine utgifter i løpet av en uke.

Spør deltakerne om følgende:

- Var det lett å følge budsjettet? Hvorfor ikke? skjedde det noe uforutsatt?
- Er det vanskelig å skille mellom nødvendige utgifter og "unødvendige"?
- Fristelser - hvilke og hvordan håndtere dem?
- Diskusjon og tips – hvordan kan vi redusere utgiftene eller er det mulig å øke inntekten?

MÅNEDSBUDSJETT, ÅRSBUDSJETT OG BUFFERSPARING (ca. 30 Min)

Inntektene kommer en gang pr måned. Noen utgifter er faste og kommer hver måned, mens andre forfaller med ujevne mellomrom. Derfor må du ha budsjett.

Sett opp ditt eget budsjett ved å bruke budsjettskjema:

Finn først frem lønns slipper, kvitteringer, regninger o.l. som gir oversikt over inntektene og utgiftene dine.

1. Start med inntektene dine

Før opp den samlede faste inntekten din hver måned. Her inngår lønn, barnetrygd, barnebidrag osv. Det mest praktiske er å føre opp inntekt etter skatt. Husk at man vanligvis betaler halv skatt i desember og ingen skatt i juni. Når du har summert inntektene, ser du hvor mye penger du har til disposisjon hver måned.

2. Del utgiftene faste og variable utgifter

De faste utgiftene kan det være vanskelig (men ikke umulig) å gjøre noe med. Variable utgifter lar seg lettere redusere. Du må ta hensyn til at utgiftene varierer fra måned til måned. Før beløpene inn i den måneden hvor de skal betales. Tenk nøye gjennom det samlede årlige pengeforbruket ditt slik at tallene blir så korrekte som mulig.

3. Legg sammen inntekter og utgifter pr måned

Da ser du straks om inntektene samsvarer med utgiftene. Noen måneder vil utgiftene sannsynligvis være høyere enn inntektene (f.eks. når lån, forsikringer og kommunale avgifter forfaller til betaling). Ta hensyn til dette i de månedene hvor utgiftene er lavere enn inntektene.

4. Overskudd/ underskudd

Overskudd en måned settes av til de månedene hvor utgiftene er høyere enn inntektene. Det kan være smart å overføre en del av "overskuddet" til en egen bankkonto for fremtidige utgifter. Det som da er igjen på brukskontoen ved månedens slutt, kan brukes uten at det fører til problemer på et senere tidspunkt. Hvis det blir underskudd, er det viktig å ta noen grep. Er det mulig å kutte noen utgifter, eller å øke noen inntekter?

HVORDAN HÅNDTERER DU ØKONOMISKE FRISTELSER?

(ca 20. min)

Impulskjøp kan velte økonomien

Spør deltakerne hvordan de vurderer sin egen pengebruk generelt sammenlignet med vennene sine.

- Hva tenker de om kjøpepress?
- Hvordan mener de at de klarer å styre pengebruken sin?

Si at de kan ta utgangspunkt i det ukebudsjettet som de har. Spør dem hva som kan ødelegge budsjettet. Hvilke fristelser møter de, og hvor lett er det å stå i mot disse? Her kan det være greit å nevne noen flere småutgifter som brus, snus, røyk og sminke.

Fortell at når man bruker for mye penger, bør man først foreta en kritisk gjennomgang av hva man bruker på variable utgifter. Be dem tenke gjennom hva de bruker til for eksempel snacks, kafébesøk, kioskvarer og ulike impulskjøp.

Så finner du frem impulskjøpkalkulatoren på Økonomilappen eller sløsekalkulator på DinSide. Hvor mye bruker de på de forskjellige postene? Kalkulatoren illustrerer og bevisstgjør poenget med at flere små beløp til sammen kan utgjøre ganske store summer. Ved å kutte i disse utgiftene kan man spare mye.

SKATT (ca 15 min.)

Hvorfor betaler vi skatt?

- Vi ønsker at alle skal ha mulighet til å gå på skole og lære å lese og regne. Hvis vi blir syke, ønsker vi at vi skal få behandling på sykehus. Vi ønsker også å ta imot flyktninger med et beskyttelsesbehov.
- Vi som bor i Norge har alle glede og nytte av mange velferdsordninger i samfunnet. Dette koster mye. Derfor er det viktig at alle er med på å betale gjennom skatter og avgifter.
- Samfunnet er som en stor felles pengekasse, et spleiselag. Men: Alle skal betale skatt etter evne og motta ytelser når de trenger det.

I Norge betaler vi skatt på mange forskjellige måter. Vi betaler skatt av penger vi tjener på arbeid, næringsvirksomhet, renter på bankinnskudd osv. Dette kalles **inntektsskatt**.

- I tillegg betaler noen også skatt av formue
- Inntekts- og formuesskatt er de direkte skattene.
- I tillegg betaler vi merverdiavgift, eller moms, som er en indirekte skatt. Denne skatten betaler vi når kjøper varer og tjenester. Du har sikkert lagt merke til at når du kjøper varer, står det på kvitteringen at 25 prosent av salgssummen er merverdiavgift (inkl MVA). Dette betyr at en del av det du betaler for varen betaler butikken videre til staten.

Mer om inntektsskatt

- Penger du tjener på en heltidsjobb eller en deltidsjobb skal du betale skatt av. Hvor mye du skal betale kommer an på hvor mye du tjener.
- Tjener du under et visst beløp (fribeløp) i året betaler du ikke skatt. Fribeløpet er 55.000 kroner i 2017. Mer info på nettsiden til **Skatteetaten**.
- Noen småjobber er skattefrie uansett:
 - Gjør du et arbeid for en husstand i forbindelse med hjemmet, hytta eller bilen, kan du tjene opptil 6.000 kroner i løpet av året uten å måtte oppgi det til Skatteetaten. Det er skattefritt! Dette gjelder arbeid som du utfører én gang for hele husstanden.
 - Hvis du jobber for idrettslaget ditt, eller for en frivillig organisasjon, er dette beløpet 10.000 kroner.
 - Gjør du en annen type arbeid for en arbeidsgiver (også firma) som ikke betaler deg mer enn 1.000 kroner i løpet av året, trenger du heller ikke betale skatt av det
- De som tjener lite skal betale lite skatt, og de som tjener mye skal betale mye skatt.

Opphold i Norge med flyktningstatus?

- Da har man rett til full grunnpensjon og fullt sært tillegg gjennom folketrygden i Norge uten hensyn til opptjent trygdetid. Tilleggspensjonen er imidlertid ikke omfattet av særreglene.
- Det betyr at flyktninger på lik linje med andre innbyggere må arbeide og tjene opp retten til pensjonspoeng for å få beregnet tilleggspensjon. Det betyr at det settes av 18,1 prosent av inntekten (fra første krone) til fremtidig pensjon.
- Husk derfor at det du oppgir til beskatning også er grunnlaget for det du opptjener av pensjon.

Skattekort og selvangivelse

- Når du skal ha en jobb, så må du ha et skattekort. Tjener du under et visst beløp, får du frikort og betaler ikke skatt. Tjener du over fribeløpet må du ha et vanlig skattekort. Hos Skatteetaten kan du lese hvordan du bestiller skattekort.
- Skattekontoret regner ut hva du skal betale i skatt. De får beskjed fra din arbeidsgiver hvor mye du har tjent i det året som har gått. Så sender skattekontoret en forhåndsutfylt selvangivelse til deg. Opplysningene kan du bekrefte eller endre.

Mer informasjon om skatt, skattekort og selvangivelse finner du hos **Skatteetaten**.

ET LANGSIKTIG MÅL – EN DRØM (ca 15 min.)**Låne eller spare først?**

- Skal du låne eller spare først for å skaffe deg noe du ønsker?
- Det er alltid lurt å prøve å unngå å ta opp lån for å finansiere forbruket ditt.
- Dette er dyre lån, og du vil erfare at det ikke er morsomt å betale for "gammel moro". Forbruket ditt må du tilpasse til inntekten din og eventuelle sparepenger.
- I noen tilfeller kombinerer vi sparing med lån. Det typiske eksemplet er når man skal kjøpe bolig.
- Hvordan kan du forberede deg til et besøk i banken når du skal søke om lån?
- Hvilke opplysninger vil banken stille deg?
- Hvilke spørsmål bør du stille?

Å LAGE EN SPAREPLAN

Tenk gjennom følgende:

- Du har lyst til å ta sertifikat. Det koster ca 25.000 kroner.
- Hvordan vil du gå frem får å få råd til sertifikat?
- Hva er ditt behov for sertifikat?
- Hvilke alternativer finnes for kollektivtrafikk?
- Bil er dyrt, har du tenkt på hvor mye det koster hver måned?
- Låneavdrag, Forsikring, Drivstoff, Avgifter, Verksted...
- Har du jobb?
- Skal du låne penger? Av hvem, hvordan?
- Klarer du å betale tilbake lånet?
- Skal du lage en spareplan?

AVSLUTNING (ca 10 min.)

Til slutt noen gode råd for deg som vil at pengene skal rekke lenger:

1. Gjør shopping i slutten av sesongene (Vinter/mars – Sommer/september)
2. Lag budsjett
3. Ikke imponer vennene dine med dyre gaver du ikke har råd til
4. Ikke handle matvarer når du er sulten, utnytt tilbud som nesten alle butikker har
5. Kjøp ikke alt du "trenger" og tenk på hva det koster.
6. Sett opp budsjett og prioriter utgiftene dine
8. Sørg for å ha penger på en bufferkonto slik at du kan betale uforutsette utgifter
9. Ser du at du vil få problemer med å betale en regning, ta kontakt med den som har sendt deg regningen. Kanskje du kan få en utsettelse eller gjøre en delbetaling.
10. Har du mulighet, opprett fast sparing hver måned til høyrentekonto til fremtidig bruk (ferie, ny TV, bilkjøp mv))
11. Ta vare på deg selv og verdiene dine
12. Ikke kjøp alt barna dine vil ha, eller alt naboens barn har
13. Vær forsiktig med å bruke penger på Pengespill, Lotto etc.
14. Les alltid det som står med liten skrift i kontrakter

Avslutt kurset med å spørre deltakerne hva de synes de har lært i løpet av kurset. Gjenta noe av det dere har diskutert om smart økonomistyring.

LENKER:

Økonomilappen: <http://økonomilappen.no/>

Ung investering. Bruk pengene dine smart fra Bjørnholt skole:
<https://www.youtube.com/watch?v=jXCwDZczm0A>

Luksusfellen (Kvadsheim): forsikringer du må ha/bør ha:
<https://www.youtube.com/watch?v=sLX0n0jNZXU>

TILGANG TIL BANKTJENESTER

Hvorfor stilles det krav til den som ønsker å bli kunde i en bank?

For å bli kunde i en norsk bank stilles det krav til hvilken dokumentasjon og hvilke opplysninger man må gi til banken. Dette er fordi banken etter **hvitvaskingsloven** blant annet har plikt til å hindre at kriminelle misbruker bankene til hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger, og til finansiering av terror. Banken har også et ansvar for å avdekke falske identiteter og falsk dokumentasjon.

Kravene gjelder alle personer i Norge, både norske og utenlandske statsborgere. Hvis banken ikke stiller disse kravene, kan den risikere å bryte loven og få sanksjoner og straff. Loven sier også at banken må vurdere hvilke tjenester den enkelte kunde kan få.

Kunden må derfor tenke over følgende:

- Hva slags dokumenter kunden må ha med seg til banken.
- Kunden må selv, eller med hjelp av en tolk, kunne gi av opplysninger til de som jobber i banken.
- Banken vil spørre kunden hvor pengene som sette inn på bankkontoen kommer fra og hva bankkontoen skal benyttes til.

Banken kan ikke opprette en bankkonto for kunden dersom:

- Kunden ikke legitimerer seg med gyldige legitimasjonsdokumenter og ellers gir banken annen nødvendig dokumentasjon.
- Banken mener at kunden ikke gir tilstrekkelig informasjon om hvorfor han/hun ønsker å opprette en bankkonto.
- Banken bryter lov eller forskrift ved å opprette en konto for kunden
- Banken kan også nekte å åpne en konto dersom kunden tidligere har opptrådt uærlig overfor banken.

FOR UTLENDINGER MED OPPHOLDSTILLATELSE ELLER PÅ HUMANITÆRT GRUNNLAG

Her gjennomgås hvilken dokumentasjon og hvilke opplysninger utlendinger som har fått oppholdstillatelse som flyktning eller på humanitært grunnlag, må gi til banken for å bli kunde. Den presiserer også nærmere hvilke banktjenester de kan få tilgang til.

Merk at kravene som angis kun er et utgangspunkt, og at hver bank har plikt og rett til å gjøre en konkret vurdering i hvert tilfelle, både med hensyn til hvilken dokumentasjon og opplysninger den krever og hvilke tjenester den tilbyr. Dette følger av lovens krav til å foreta en såkalt risikobasert vurdering av kunden, som knytter seg til risikoen for hvitvasking/terrorfinansiering.

Hvilken dokumentasjon må fremvises i banken?

Kunden må alltid legitimere seg med gyldig legitimasjon (identitetsdokumenter):

- **Norsk utlendingspass:** Dette gjelder de som har fått opphold på humanitært grunnlag, og som ikke har pass fra sitt hjemland eller
- **Reisebevis for flyktninger:** Dette gjelder de som har fått opphold i Norge som flyktning (asyl/beskyttelsesbehov)

Annen nødvendig dokumentasjon som banken, etter en risikobasert vurdering, kan kreve i tillegg til identitetsdokumenter er:

- **Oppholdskort:** Oppholdskortet beviser at personen har fått oppholdstillatelse i Norge, men er ikke en dokumentasjon på identitet og
- **Vedtaksbrev fra IMDi:** Vedtaksbrevet bekrefter av personen vil bli bosatt i den aktuelle kommunen.

Ovennevnte dokumentasjon innhentes for at banken skal sikre seg rett identitet og at personen som ber om banktjenester er den vedkommende gir seg ut for å være.

Hvilke opplysninger må kunden gi til banken?

Kunden må forklare hvorfor han/hun har behov for banktjenester, herunder hva bankkontoen skal brukes til og hvordan den skal benyttes. Det kan være at han/hun vil sette inn lønn eller annen inntekt, og da skal banken spørre hvor pengene kommer fra.

En måte å vise hvorfor man har bruk for en konto er å opplyse om at man har rett til økonomiske ytelser fra kommunen i forbindelse med deltakelse i introduksjonsprogram for flyktninger. En del kommuner sender ut et brev der det bekreftes at personen har rett på slike ytelser. Dette brevet kan dermed vises til banken.

Bostedsadresse er også en opplysning banken vil kunne be om.

Hvilke banktjenester kan man få?

Dersom kunden fremviser gyldig legitimasjon og ellers annen dokumentasjon banken krever, som beskrevet over, har kunden minimum krav på følgende grunnleggende banktjenester:

- **Brukskonto og sparekonto**
- **Betalingskort uten bilde**
- **Tilgang til nettbank.** Den vil være begrenset til innenlandstransaksjoner. Bankene må tilby tilgang til nettbank på annen måte enn ved innlogging med **BankID**. (BankID er en elektronisk identifikasjon som blant annet benyttes til å bekrefte betalinger med kreditt- og betalingskort.)

MER OM DE GRUNNLEGGENDE BANKTJENESTENE

Bankkonto: Bankkonto kan brukes til å betale husleie eller andre regninger, overføre penger til andre eller spare penger.

Betalingskort: Med betalingskort kan man ta ut kontanter fra minibanker og betale for varer i de fleste forretninger i Norge. Det kan også brukes til netthandel. Bankene utsteder ulike typer betalingskort til sine kunder. Det vanligste er debetkort der beløpet man handler eller tar ut kontanter for trekkes direkte fra bankkontoen.

Nettbank: Gjennom nettbank kan man blant annet se hvor mye penger man har på konto (saldo), hva man har brukt og fått inn av penger på kontoen (transaksjonsoversikt), overføre penger til egne eller andres konti og betale regninger. Gjennom nettbanken kan man også inngå avtale om AvtaleGiro og eFaktura. Ved bruk av Avtalegiro kan man avtale at regninger fra bestemte kreditorer, for eksempel strømleverandør, trekkes automatisk fra din konto. Gjennom eFaktura tilbys man å få regningene fra de kreditorer man velger presentert i nettbanken.

Hvorfor kan man ikke få alle typer banktjenester?

De tre grunnleggende banktjenestene bankkonto, betalingskort uten bilde, og tilgang til nettbank er det man som minimum trenger for å klare seg i det norske samfunnet, herunder for å kunne betale regninger, motta lønn i et arbeidsforhold osv. Bankene har derfor en plikt til å tilby disse tjenestene, såfremt riktig dokumentasjon er fremlagt og tilfredsstillende opplysninger er gitt banken. Dette er en del av bankenes samfunnsansvar. Disse tjenestene anses samtidig som mindre risikable for misbruk til hvitvasking av kriminelt utbytte/terrorfinansiering.

Det er opp til banken å vurdere om den også kan tilby kunden andre tjenester enn grunnleggende banktjenester. For å få for eksempel BankID og bankkort med bilde stiller bankene strengere krav til legitimasjonsdokumentene enn ved tilbud om grunnleggende banktjenester. Som hovedregel må kunden legitimere seg med norsk pass (rødt) for å få tilgang til BankID og betalingskort med bilde.

Etter en konkret risikobasert vurdering kan utlendingspass og reisebevis for flyktninger også anses som gyldig legitimasjon ved utstedelse av BankID og betalingskort med bilde. I en slik vurdering vil banken i tillegg se nærmere på hvor godt banken kjenner kunden og behovet kunden har for ytterligere banktjenester.

For å få betalingskort med bilde kreves det i tillegg at du kan dokumentere at du har lovlig opphold i Norge.

VIPPS, MOBILEPAY MV.

De digitale betalingstjenestene Vipps, Mobilepay, mCash mv. er tjenester der man kan overføre penger enkelt via smarttelefonen, i stedet for gjennom nettbanken eller i på et bankkontor. Det gjøres en kobling mellom konto og mobilnummer, slik at man kan betale til mottakers telefonnummer i stedet for kontonummer. Betalingen gjøres via mobil-appene til de respektive betalings-tjenestene. Man må ha etablert et kundeforhold i en bank før man kan bruke slike tjenester, og man må godkjennes, registreres og få identiteten sin verifisert før man blir kunde. Det gjelder også beløpsgrenser for bruk, og når bruken overstiger beløpsgrensene må man identifisere seg med BankID for å fortsette å bruke Vipps. Slike betalingstjenester er ikke en grunnleggende banktjeneste, og banken kan selv velge om den vil tilby tjenesten.